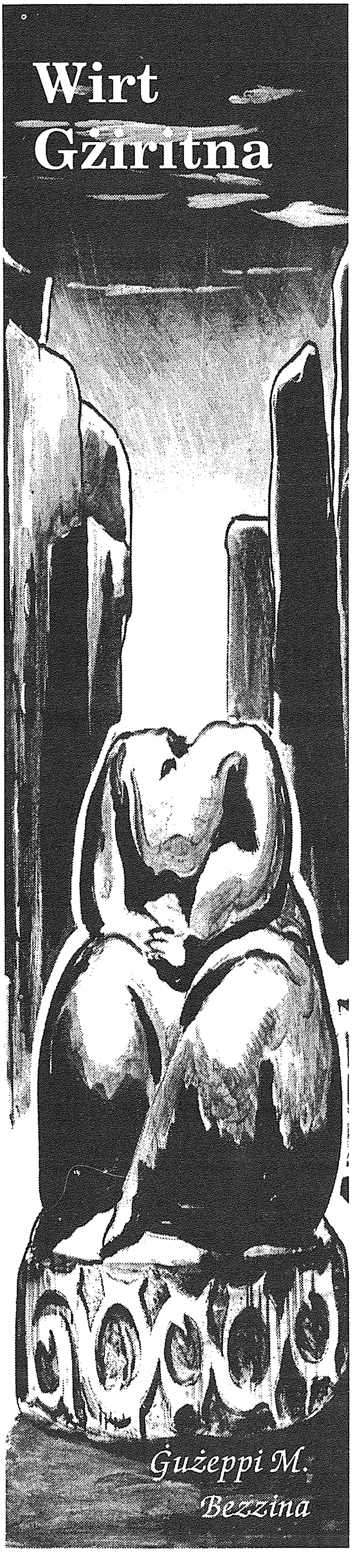

IL-FENIĊI (2)

Il-Feniċi fil-Gżejjer Maltin

L-ewwel u qabel kollox ftit insibu kitba biex issaħħaħ il-fatt li l-Feniċi kienu jgħammru fil-Gżejjer Maltin, u anqas l-iskavi pjuttost importanti li saru f'Tas-Silġ, Marsaxlokk, ma jtuna ħafna evidenza arkeoloġika. L-istoriku Grieg, Diodorus Siculus, li kiteb fl-ewwel seklu qabel Kristu, jgħid li l-Feniċi okkupaw Malta biex ikollhom kenn fi triqthom fil-vjaġġi li kienu jagħmlu fil-Punent tal-Mediterran, fejn kienu jwettqu bosta mill-kummerċ tagħhom. Fl-istess passaġġ isemmi li huma kkolonizzaw lil Għawdex ukoll.

L-eqdem dokumentazzjoni arkeoloġika li tipprova li l-Feniċi kkolonizzaw lill-Malta tmur lura lejn l-aħħar tat-tmien seklu jew il-bidu tas-seba' seklu qabel Kristu. F'Għawdex, l-eqdem evidenza materjali hija datata bejn is-seba' u s-sitt seklu qabel Kristu. B'dan mhux bilfors irid jingħad li qabel dawn id-dati l-Feniċi ma kienux jgħixu fil-Gżejjer Maltin, imma li l-Fenici kienu għadhom ma stabilixxewx irwieħhom bħala l-kolonizzaturi tal-gżejjer. Għall-ewwel, il-baħħara mill-Feniċja probabilment kienu jieqfu fil-gżejjer biex jieħdu vantaġġ mill-portijiet tagħhom, minn fejn setgħu jieħdu l-ilma u l-ikel u jistkennu mill-maltemp. Imbagħad, meta raw li kien jaqblilhom, gradwalment bdew inisslu gruppi żgħar fuq il-gżejjer tagħna fejn kienu jgħammru f'kundizzjonijiet sempliċi. Dawn l-abitanti tal-gżejjer tagħna kienu jlestulhom il-bżonnijiet għal meta jerġgħu jżuru l-gżejjer fil-vjaġġi tagħhom. Din l-attività ftit setgħet ħalliet xi forma ta' evidenza arkeoloġika għal bosta għexieren ta' snin. Anqas huwa possibli li wieħed jgħid xi kwalità ta' relazzjoni kienet teżisti bejn l-aħħar nies ta' Żmien il-Bronż u l-ewwel Feniċi li kkolonizzaw il-Gżejjer Maltin. Jidher li l-ewwel kuntatti ma sarux qabel it-tmien seklu qabel Kristu. Dan joħroġ minn tagħrif meħud mill-iskavi li saru minn missjoni arkeoloġika Taljana mill-Università ta' Ruma f'Tas-Silġ, Marsaxlokk. Hemmhekk instab l-eqdem materjal ta' Żmien il-Feniċi (bejn it-8 u s-7 seklu q.K.) immedjatament fuq strata ta' materjal ta' Żmien il-Bronż, fażi tal-Baħrija, li ġiet fi tmiemha madwar it-tmien seklu qabel Kristu.

F'Tas-Silġ ġew misjuba erba' fażijiet distinti ta' okkupazzjoni : dik preistorika , Feniċja/Punika, Rumana u Biżantina. Fdalijiet ta' fuħħar, ġebel, avorju u għadam li fuqhom hemm imnaqqax l-isem ta' l-alla Feniċa Axtarte, juru li l-post kien użat bħala tempju dedikat lilha. Dan il-maqdes, li l-oriġini tiegħu tmur lura għall- bidu tas-seba'

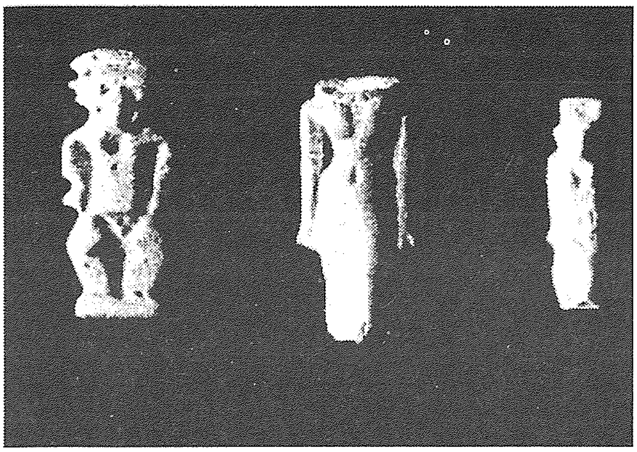

Tliet amuletti Feniċi jirrapreżentaw lil Ptah (xellug), Bastet, li kellha ras ta' ljun (nofs) u Thot (lemin). Divinitajiet Eġizzjani misjuba f'Ħorob ukoll.

seklu jekk mhux it-tmien seklu qabel Kristu, kien jinkorpora miegħu l-fdalijiet ta' tempju ta' żmien it-tempji megalitiċi, imma li kienu biddlu u żiedu miegħu biex jadattawh għall-bżonnijiet tal-kult tal-Feniċi.

It-tempju ta' Axtarte, f'Tas-Silġ, huwa l-istess tempju ta' Ġuno imsemmi mill-oratur Ċiċerun, u l-istess tempju ta' Ħera msemmi mill-ġeografu Ptolemju, li jsemmi tempju ieħor dedikat lil Erkole, li hu l-istess alla tal-Feniċi Melkart. Il-post fejn jinsab dan ta' l-aħħar għadu mhux magħruf.

Ftit nafu dwar fejn rawwmu l-irħula tagħhom il-Feniċi. Imma hu fatt magħruf li l-Feniċi ma qagħdux biss mal-kosta tal-gżejjer imma daħlu aktar 'il ġewwa, fejn anke waqqfu l-belt ta' Malta fil-post fejn illum hemm l-Imdina u r-Rabat, u waqqfu belt oħra f'Għawdex fejn hemm ir-Rabat (Victoria). Dawn jikkorrispondu mal-ismijiet tal-bliet ta' *Melita* u *Gaulos* rispettivament, li huma msemmija minn Ptolemju li jġibu l-istess isem tal-gżejjer tagħna. Ptolemju, li kiteb fit-tieni seklu wara Kristu, jirreferi għal dawn iż-żewġ bliet bl-isem Grieg, imma *Gaulos* huwa evidentement meħud mil-lingwa feniċa "*gwl*" li tinstema' *gawl,* li tfisser xi tip ta' mirkeb merkantili. L-isem Feniċju għal Malta kien "*ann*" li tinstema' *anan* (ħanina), li tista' tfisser ukoll mirkeb. Huwa possibli li semmewhom hekk għaliex l-ewwel baħħara Feniċi x'ħin bdew jersqu lejn l-art, mill-bogħod lemħu l-gżejjer qishom żewġ

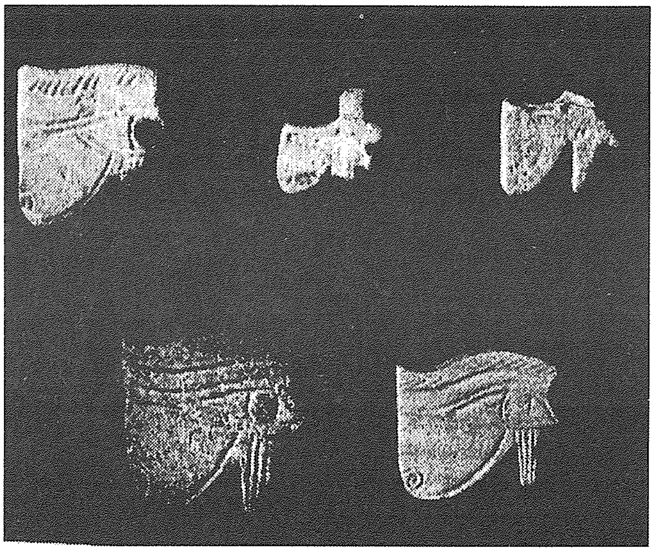

L-għajn ta' Udġat: amuletti Eġizzjani li juru s-simbolu sagru ta' l-għajn. Dan is-simbolu jfakkarna fl-għajn li spiss naraw fuq quddiem tal-luzzijiet tas-sajjieda tagħna. (Misjuba f'qabar Feniċju f'Tal-Ħorob, Xewkija fl-1951. Madwar il-5 jew ir-4 seklu q.K.
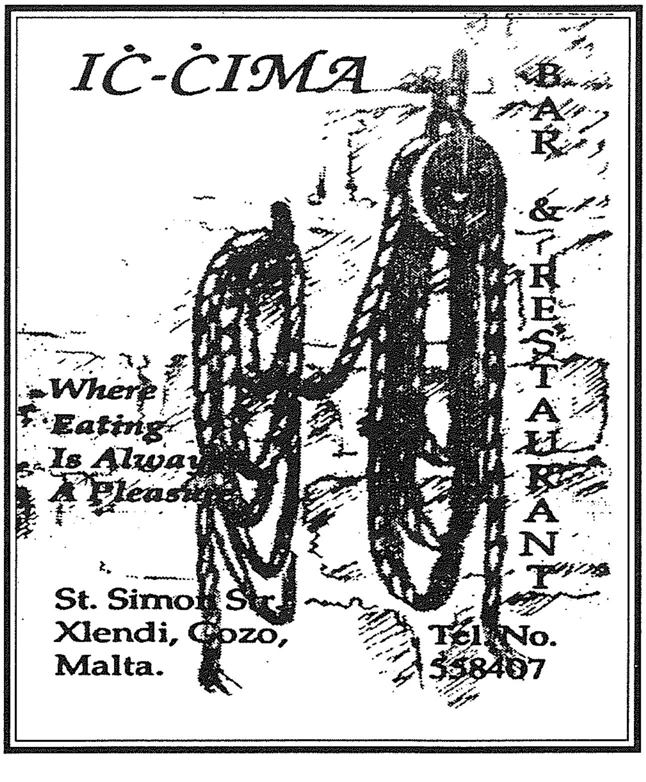
vapuri fuq l-oriżżont tal-baħar. Il-fdalijiet ta' dawn iż-żewġ ċentri fejn kienu jgħixu l-Feniċi llum jinsabu taħt il-bini li sar wara, imma l-antikità tagħhom inkixfet mill-materjal li ħareġ minn oqbra li nstabu fl-inħawi ta' l-Imdina u Rabat (Malta) ta' madwar it-tmien u l-bidu tas-seba' seklu q.K., u dawk fir-Rabat t'Għawdex ta' madwar is-seba' u s-sitt seklu q.K. Il-Feniċi kienu jidfnu qrib il-bliet tagħhom.